

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ: ΚΛΙΣΗ ΑΡΣΕΝΙΚΩΝ
ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΩΝ

Α. Β. ΜΟΥΜΤΖΑΚΗ
Φιλολόγου Καθηγητή

Πρώτα μερικές γενικές αρχές στις οποίες στηρίχτηκε το μάθημα, και που μπορούν να ισχύσουν για κάθε μάθημα της Νεοελληνικής Γραμματικής.

1η. Αποφεύγουμε να διδάσκουμε ό,τι είναι γνωστό στα παιδιά από το Δημοτικό ή από τη γνώση της γλώσσας που είναι η μητρική τους γλώσσα. Αντίθετα μάλιστα, προσπαθούμε να κάνουμε πλήρη εκμετάλλευση αυτών των γνώσεων. Έτσι το μάθημα δίνει στα παιδιά την ευκαιρία και την ευχαρίστηση να μην ασχολούνται με πράγματα γνωστά τους αλλά να «ανακαλύπτουν» καινούρια πράγματα, που τελικά τα ξέρουν. Γι' αυτό είναι πιο πολύ ένα μάθημα με παρατηρήσεις και συστηματοποιήσεις, που κάνουν τα παιδιά πάνω σε πράγματα λίγο ή πολύ γνωστά τους, παρά ένα μάθημα προσφοράς πολλών νέων στοιχείων.

Και αυτό το τελευταίο επιτρέπει και — επειδή για τα Νέα Ελληνικά γενικώς ποτέ οι ώρες του προγράμματος δεν είναι πολλές — μάλλον επιβάλλει να δίνουμε στη διδακτική ενότητα κάποια έκταση.

2η. Γίνεται προσπάθεια — όπως πρέπει να γίνεται σε κάθε κεφάλαιο κάθε Γραμματικής, τουλάχιστο στη διδακτική πράξη — τα διδακτικά στοιχεία να σχηματίζουν λιγότερες ενότητες με την εύρεση περισσότερων λογικών σχέσεων, ώστε η κρίση να βοηθά τη μνήμη κατά την εκμάθηση.

3η. Η διδασκαλία της Γραμματικής συμφωνεί βέβαια με τη διάρθρωση της ύλης του σχολικού βιβλίου-που παίρνουν από φέτος οι μαθητές των Γυμνασίων μας στα χέρια τους — αλλά αυτή δεν εμποδίζει τον καθηγητή στη δουλειά του να κάνει μίαν άλλη διάρθρωση, όταν αυτό εξυπηρετεί σκοπούς διδακτικούς—το βιβλίο δίνει κεφάλαια Γραμματικής, όχι διδακτικές ενότητες, φυσικά — αλλά και όταν αυτό υπηρετεί την πάντοτε πιεστικά παρούσα στη σχολική πράξη ανάγκη για οικονομία χρόνου.

Έτσι στο μάθημα αυτό εκτός από το κεφάλαιο της Γραμματικής «Κλίση αρσενικών ουσιαστικών» (§ 133- 143) περιλαμβάνονται από το κεφάλαιο «Ανώμαλα ουσιαστικά» (§ 163) τα αρσενικά - πάντα - «Ιδιόκλιτα» (§ 167), «Διπλόμορφα» (§ 169) και «Διπλοκατάληκτα» (§ 170).

4η. Η μέθοδος διδασκαλίας είναι μεικτή (επαγωγική αλλά και παραγωγική για οικονομία χρόνου, όπως γίνεται συνήθως στη διδασκαλία της Γραμματικής).

Το μάθημά μας θα ξεκινήσει με το υλικό ενός κειμένου με κάποια υπόθεση, την ιστορία του Παναγή. Αλλά θα χρησιμοποιήσουμε επίσης και το προφορικό υλικό που έχουν μέσα τους τα παιδιά, αφού δουλεύουμε στη μητρική τους γλώσσα. Ένας άλλος τρόπος διδασκαλίας είναι να στηριχτούμε μόνο στο προφορικό υλικό που θα μας δώσουν τα παιδιά. Αλλά η χρήση κειμένου είναι ωφέλιμη, πρώτο, γιατί διευκολύνει πολύ το δάσκαλο — κυρίως το νέο — να ξεκινά από ένα κείμενο, δεύτερο, γιατί δε χάνεται όλος ο χρόνος της διδακτικής ώρας στην αναζήτηση του χρήσιμου υλικού, και τρίτο, γιατί το παιδί και ακούει και βλέπει πλούσιο υλικό. Ακόμη: η νέα Γραμματική συνοδεύεται με ένα δεύτερο βιβλίο, τα «Κείμενα και Ασκήσεις» για το μαθητή και τον καθηγητή, και, έτσι, τουλάχιστο για φέτος, στα Γυμνάσιά μας θα δουλέψουμε και θα πειραματιστούμε μ' αυτόν τον τρόπο. Άλλωστε

το γραπτό κείμενο δεν αποκλείει τις προφορικές φράσεις των παιδιών, αντίθετα διευκολύνει τα παιδιά, γιατί τους παρέχει ευχέρεια για αυτοσχεδιασμό.

Από το βιβλίο «Κείμενα και Ασκήσεις», ανάλογα με τη διδακτική οικονομία, μπορούμε να πάρουμε για ένα μάθημα ένα κεφάλαιο ή να συνδυάσουμε δύο ή τρία κεφάλαια ή να διασκευάσουμε άλλο κεφάλαιο. Το κείμενο «Ο Παναγής» είναι διασκευή από το βιβλίο «Η Γλώσσα μου» των Μ. Οικονόμου, Θρ. Σταύρου, Μ. Τριανταφυλλίδη (εκδ. Ινστ. Νεοελλ. Σπουδών, Θεσ/νίκη, 1963, σελ. 82).

Στην αρχή λοιπόν ο καθηγητής ανακοινώνει τη διδακτική ενότητα και εξηγεί ότι κάθε γένος έχει τη δική του κλίση. Τα παιδιά διαβάζουν το κείμενο και υπογραμμίζουν τα αρσενικά ουσιαστικά που βρίσκουν. Συγχρόνως ένας μαθητής γράφει στον πίνακα της τάξεως κατά στήλες – και πάντα με την παρέμβαση του καθηγητή, που διαλέγει ποια πρέπει να γραφτούν – αντιπροσωπευτικά παραδείγματα ουσιαστικών, ένα από κάθε κατηγορία, στην πτώση που τα βρίσκουμε. Έπειτα ο καθηγητής καλεί τα παιδιά να συμπληρώσουν τις υπόλοιπες πτώσεις. Εδώ γίνεται χρήση προφορικού υλικού με παραδείγματα (πάντα σε φράση και όχι με ονόματα μεμονωμένα). Τα παιδιά δε θα δυσκολευτούν, αφού το υλικό θα το αντλήσουν από τις γνώσεις τους. Αν τυχόν συναντήσουν κάποια δυσκολία, είναι εύκολο να την ξεπεράσουν με ορισμένες ερωτήσεις του καθηγητή. Για να βρουν τη γενική λ.χ. του ονόματος ο ψαράς, θα τα ρωτούσαμε τίνος είναι τα δίχτυα (τα δίχτυα του ψαρά ή των ψαράδων) ή για την κλητική του ονόματος ο γείτονας θα τους θυμίζαμε πώς φωνάζουμε αυτόν που κάθεται στο διπλανό μας σπίτι (ε, γείτονα) ή για την αιτιατική του πληθυντικού θα τα ρωτούσαμε να μας πουν με ποιους χτίζουμε τα σπίτια μας (με τους χτίστες) κτλ.

Έπειτα με το υλικό του πίνακα της τάξεως γίνονται γενικές και ειδικές παρατηρήσεις με την καθοδήγηση πάντα του καθηγητή, που ρυθμίζει τη σειρά των παρατηρήσεων. Έτσι στο μάθημά μας, αντί να ζητούμε να κλίνουν τα παιδιά ονόματα που ξέρουν την κλίση τους ή να βρουν αυτονόητα πράγματα, τους ζητούμε να κάνουν παρατηρήσεις ή κατατάξεις, τις οποίες και μπορούν να κάνουν και οι οποίες ευχαριστούν τα παιδιά των 12 χρόνων.

Το μάθημα λοιπόν συνεχίζεται με μερικές παρατηρήσεις και κανόνες που βέβαια τους βρίσκουν τα παιδιά. Πρώτα βρίσκουν τις καταλήξεις των αρσενικών ουσιαστικών, που είναι στην ονομαστική ενικού τα φωνήεντα της γλώσσας μας, ως φθόγγοι όχι ως γράμματα, με τελικό ς παντού (α, η, ε, ο και ου με -ς). Και παντού το τελικό (ι) (Σημ.: το γράμμα σε παρένθεση δηλώνει το φθόγγο, όχι το ψηφίο) γράφεται με η και το τελικό (ο) με ο: ο μάντης, ο ρινόκερος.

Έπειτα παρατηρώντας τις συλλαβές του ενικού και του πληθυντικού βρίσκουν ότι τα ονόματα είναι: ισοσύλλαβα και ανισοσύλλαβα. Τα ισοσύλλαβα έχουν ίσο αριθμό συλλαβών στον ενικό και στον πληθυντικό, ενώ τα ανισοσύλλαβα έχουν στον πληθυντικό μια συλλαβή παραπάνω:

ο μήνας-οι μήνες, αλλά ο ψαράς-οι ψαράδες.

Εδώ πρέπει να πούμε στα παιδιά ότι στη γλώσσα μας κάθε όνομα πρέπει να καθορίζεται γραμματικά με την ονομαστική ενικού και πληθυντικού (όπως στα λατινικά με την ονομαστική και γενική του ενικού).

Αλλά τα παιδιά θέλουν να καθορίσουν ποια είναι ισοσύλλαβα και ποια ανισοσύλλαβα. Βρίσκουν λοιπόν, από τον πίνακα πάντα, ότι τα ονόματα που τελειώνουν:

α) σε - α ς και - η ς είναι και ισοσύλλαβα και ανισοσύλλαβα: ο μήνας - οι μήνες και ο ψαράς - οι ψαράδες,

ο εργάτης-οι εργάτες και ο καφετζής-οι καφετζήδες.

β) σε - ε ς και - ο υ ς είναι μόνο ανισοσύλλαβα: ο καφές -οι καφέδες, ο παππούς - οι παππούδες.

και γ) σε - ο ς είναι μόνο ισοσύλλαβα: ο δρόμος - οι δρόμοι.

Έπειτα αναζητούνται οι όμοιες πτώσεις, και βρίσκουν τα παιδιά ότι οι καταλήξεις είναι ίδιες στον ενικό, στη γενική, αιτιατική και κλητική, και σχηματίζονται χωρίς το -ς της ονομαστικής: του άρχοντα, τον άρχοντα, άρχοντα.

Εδώ ο καθηγητής μπορεί να εξηγήσει στα παιδιά ένα βασικό γνώρισμα της νέας μας γλώσσας, δηλαδή ότι από όλες τις πτώσεις τη βασική θέση την παίρνει ή αιτιατική του ενικού. Αυτή με τον τύπο της (το καταληκτικό φωνήεν και τον τόνο της) ρυθμίζει και τους τύπους των άλλων πτώσεων, τουλάχιστο του ενικού. Η αιτιατική λ.χ. τον άρχοντα ρύθμισε και τις πτώσεις: ο άρχοντας, του άρχοντα, ενώ στην παλαιότερη γλώσσα μας υπήρχαν οι τύποι: ο άρχων, του άρχοντος.

Στον πληθυντικό οι καταλήξεις είναι ίδιες στην ονομαστική, αιτιατική και κλητική, και σχηματίζονται στα ισοσύλλαβα σε -ες και στα ανισοσύλλαβα σε -δες: οι εργάτες αλλά οι ψαράδες. Τα παιδιά βρίσκουν ότι οι δυο αυτοί κανόνες των καταλήξεων δεν ισχύουν για τα ονόματα σε -ος.

Μόνο στη γενική πληθυντικού όλα τα αρσενικά έχουν κατάληξη -ων: των ψαράδων, όπως και των δρόμων.

Μετά τις καταλήξεις τα παιδιά εξετάζουν αν ο τόνος κατά την κλίση μένει πάντα στην ίδια συλλαβή.

Τα παιδιά γνωρίζουν (ή τους εξηγούμε σ' αυτό το μάθημα, αν δεν είχαμε την πρόνοια να περιλάβουμε στην εκλογή των προηγούμενων κεφαλαίων, που ασφαλώς διδάξαμε, και την § 29 της Γραμματικής για το βασικό τόνο) ότι βασικός τόνος στα ουσιαστικά είναι ο τόνος της ονομαστικής του ενικού, και η γλώσσα μας έχει την τάση — άλλο ένα γνώρισμα της νέας μας γλώσσας — να τον διατηρεί — όσο το επιτρέπουν άλλοι γραμματικοί νόμοι — και στις άλλες πτώσεις. Γι' αυτό και σχηματίζει κάποτε ανισοσύλλαβους τύπους, λ.χ. των λεβέντηδων, για να αποφύγει τον τύπο των λεβεντών, που θα ήταν σύμφωνος με τον τυπικό κανόνα της γραμματικής αλλά με παράβαση του νεοελληνικού γλωσσικού αισθήματος, που θέλει τον τόνο στην ίδια συλλαβή της ονομαστικής: ο λεβέντης.

Τα παιδιά βρίσκουν ότι ο βασικός τόνος μετακινείται στις ακόλουθες περιπτώσεις:

α) Από τα ουσιαστικά σε -ας

— ισοσύλλαβα

όλα τα δισύλλαβα (ο μήνας, ο άντρας), όλα τα σε - ί α ς (ο επαγγελματίας, του κειμένου, ο ταμίας) και τα προπαροξύτονα (ο γείτονας, ο άρχοντας), στη γενική πληθυντικού κατεβάζουν τον τόνο (σε σχέση με το βασικό τους τόνο) κατά μία συλλαβή, δηλαδή ο τόνος κατεβαίνει από την προπαραλήγουσα στην παραλήγουσα και από την

παραλήγουσα στη λήγουσα : ο μήνας - των μηνών, ο λοχίας - των λοχιών, ο άρχοντας - των αρχόντων.

– ανισοσύλλαβα

παροξύτονα και προπαροξύτονα: σ' όλον τον πληθυντικό κατεβάζουν τον τόνο στην παραλήγουσα :

ο κάλφας, ο ρήγας αλλά οι ρηγάδες, των ρηγάδων κτλ., οι καλφάδες κτλ., ο πρωτόπαπας, ο τσέλιγκας αλλά οι τσελιγκάδες, των τσελιγκάδων κτλ., οι πρωτοπαπάδες κτλ.

Εδώ δε γίνεται λόγος για τα οξύτονα σε -ας ανισοσύλλαβα (και οξύτονα σε -ας μόνο ανισοσύλλαβα υπάρχουν: ο ψαράς - οι ψαράδες), γιατί αυτά δεν έχουν πουθενά μετακίνηση του βασικού τόνου.

β) Για τα ουσιαστικά σε -ης μόνο δυο παρατηρήσεις:

Η πρώτη: τα ισοσύλλαβα παροξύτονα (προπαροξύτονα ισοσύλλαβα σε -ης δεν υπάρχουν) κατεβάζουν στη γενική πληθυντικού τον τόνο στη λήγουσα: ο εργάτης - των εργατών, ο ναύτης - των ναυτών.

Η δεύτερη παρατήρηση: τα ανισοσύλλαβα σε -ης μόνο τα προπαροξύτονα (που είναι πολύ λίγα) κατεβάζουν τον τόνο κατά μία συλλαβή σ' όλες τις πτώσεις του πληθυντικού:

ο φούρναρης αλλά οι φουρνάρηδες, των φουρνάρηδων κτλ. Εδώ κάποιος προσεκτικός μαθητής θα παρατηρούσε ότι δεν μπορεί να γίνει κι αλλιώς, σύμφωνα με τον κανόνα της προπαραλήγουσας. Δηλαδή αφού το όνομα ο φούρναρης, λ.χ.. τονίζεται στον ενικό στην προπαραλήγουσα και είναι ανισοσύλλαβο, δηλαδή παίρνει στον πληθυντικό ακόμη μια συλλαβή, το κατέβασμα του τόνου στον πληθυντικό είναι υποχρεωτικό, αφού στα ελληνικά καμιά λέξη δεν μπορεί να τονιστεί πιο πάνω από την προπαραλήγουσα.

Και θα τελειώσουν τα παιδιά τις παρατηρήσεις τους για τη μετακίνηση του βασικού τόνου με μια παρατήρηση ακόμη.

γ) Για τα ουσιαστικά σε -ος :

Μόνο τα προπαροξύτονα κατεβάζουν συνήθως τον τόνο κατά μία συλλαβή στη: γενική ενικού και γενική, αιτιατική πληθυντικού:

ο έμπορος αλλά του εμπόρου,

οι έμποροι αλλά των εμπόρων, τους εμπόρους.

Αλλά υπάρχει μια εξαίρεση:

φυλάγουν το βασικό τόνο σ' όλες τις πτώσεις:

οι πολυσύλλαβες ή σύνθετες λέξεις και τα κύρια και οικογενειακά ονόματα:

ο αντίλαλος - του αντίλαλου - των αντίλαλων

ο καλόγερος - του καλόγερου, ο ανήφορος - του ανήφορου

ο Θόδωρος - του Θόδωρου

ο Αχλαδόκαμπος - του Αχλαδόκαμπου

ο Ξενόπουλος - του Ξενόπουλου κτλ.

Σ' αυτό το σημείο τα παιδιά μπορεί με τη βοήθεια του καθηγητή να προσέξουν ότι ξέρουν από πριν για το βασικό τόνο: η τάση για τη διατήρησή του στη νέα γλώσσα μας φαίνεται και σ' αυτά τα ονόματα. Όσα δηλαδή διατηρούν σ' όλες τις πτώσεις το βασικό τόνο είναι συνήθως νεώτερες ή λαϊκές λέξεις, ακολουθούν λοιπόν πληρέστερα τους κανόνες της νέας γλώσσας.

Και μια παρατήρηση που ικανοποιεί τα παιδιά: τα ονόματα σε -ες και -ους, χωρίς εξαίρεση, δεν έχουν καμιά μετακίνηση του βασικού τόνου:

καφές - καφέδες, παπούς - παπούδες.

Κάποιος μαθητής θα μπορούσε να προβληματιστεί με την κλητική ενικού των αρσενικών σε -ος. Και από φράσεις του κειμένου και από φράσεις που μπορούμε να ζητήσουμε από τα παιδιά (λ.χ. πώς φωνάζετε το φίλο σας τον Αλέκο ή πώς θα προσφωνούσε κάποιος το δήμαρχο σε μια επίσημη εκδήλωση κτλ.) θα παρατηρήσουν τα παιδιά ότι τα αρσενικά σε -ος έχουν κλητική κανονικά σε -ε (γιατρέ, ήλιε, δήμαρχε). Αλλά μερικά παροξύτονα, συνήθως κύρια ονόματα και λίγα κοινά, σχηματίζουν κλητική σε -ο: ο γέρος - κλητ. γέρο, ο διάκος - διάκο, ο Γιώργος - Γιώργο, ο Αλέκος - Αλέκο κτλ. Η περίπτωση φαίνεται καθαρά, λ.χ., στο στίχο: φύσα μαϊστρο δροσερέ, για την κατάληξη του παροξύτονου και οξύτονου ονόματος στην κλητική.

Μια βασική παρατήρηση που ασφαλώς θα γίνει για τον πληθυντικό μερικών ονομάτων είναι ότι όσα έχουν -έ (τονισμένο) πριν από το -ας της καταλήξεως, δηλαδή τελειώνουν σε -έας, στον πληθυντικό έχουν τη δική τους κλίση: διανομέας, κουρέας (από το κείμενο), συγγραφέας, δεκανέας κτλ.: στον ενικό κλίνονται κανονικά, όπως λοχίας, αλλά στον πληθυντικό:

οι διανομείς, των διανομέων, τους διανομείς, διανομείς.

Γι' αυτό τα ονόματα αυτά που ακολουθούν στον πληθυντικό μια δική τους, μια ιδιαίτερη κλίση (την κλίση της αρχαίας μας γλώσσας) η Γραμματική τα ονομάζει ιδιόκλιτα.

Στα ιδιόκλιτα ακόμη περιλαμβάνεται το συγγενής (που έχει το κείμενό μας, στίχ. 12) και — θα προσθέσει ο καθηγητής — το ευγενής με την έννοια αυτού που έχει αριστοκρατική καταγωγή, όχι δηλαδή ως επίθετο, αφού για το ευγενής της καθαρεύουσας υπάρχει το ευγενικός, που αποδίδει το ίδιο ακριβώς πράγμα.

Εκτός από τα ιδιόκλιτα ο καθηγητής μπορεί να σταματήσει και σε μια άλλη κατηγορία ονομάτων, την οποία μπορεί κιάλας να ανακαλύψουν τα παιδιά, αν στην ανάγνωση του κειμένου προσέξουν τον τύπο νοικοκύρηδες (στίχ. 23). Μαζί τους — όσο είναι δυνατό και το επιτρέπει ο χρόνος και η τάξη — θα βρούμε τα ονόματα που έχουν διπλό πληθυντικό. Από το κείμενο:

νοικοκύρηδες και νοικοκυραίοι,

φουρνάρηδες και φουρναραίοι,

αφέντες και αφεντάδες, ράφτες και ραφτάδες, και θα συμπληρώσουμε την παρατήρηση με όλα τα ονόματα που έχουν στον πληθυντικό διπλές καταλήξεις και είναι λοιπόν, όπως τα ονομάζει η Γραμματική, διπλοκατάληκτα. Διπλοκατάληκτα στον πληθυντικό είναι (εκτός από τα πιο πάνω ονόματα του κειμένου) και:

1ο, μερικά πού τελειώνουν σε -της:

πραματευτές και πραματευτάδες

δουλευτές και δουλευτάδες κτλ. και

2ο, τα ονόματα γονιός, καπετάνιος και δεσπότης: ο γονιός - οι γονιοί και οι γονείς (που κλίνεται όπως το διανομείς), ο καπετάνιος - οι καπετάνιοι και οι καπεταναίοι, και τέλος ο δεσπότης με μια μόνο διάκριση: στον πληθυντικό έχει δυο τύπους όπως και τα άλλα, αλλά και δυο σημασίες:

οι δεσποτάδες = οι αρχιερείς

οι δεσπότες = οι άρχοντες που φέρονται τυραννικά.

Πριν να τελειώσουμε με την κλίση των αρσενικών, μια που έγινε κίολας λόγος για τόσα «ανώμαλα ουσιαστικά» — όπως τα ονομάζει η Γραμματική — θα μπορούσαν να εξεταστούν και μερικά άλλα που η ανωμαλία τους δε βρίσκεται ούτε στην ιδιαίτερη κλίση τους (όπως τα ιδιόκλιτα) ούτε στις διπλές καταλήξεις τους (όπως τα διπλοκατάληκτα) αλλά στους διπλούς τύπους, στη διπλή μορφή που έχουν — ο ένας τύπος έχει μια συλλαβή λιγότερη από τον άλλο — και γι' αυτό η Γραμματική τα ονομάζει διπλόμορφα. Διπλόμορφα υπάρχουν και στους δυο αριθμούς: γέροντας και γέρος, γέροντες και γέροι. Τα παιδιά ίσως θα θυμηθούν:

δράκος και δράκοντας, δράκοι και δράκοντες, και

διπλόμορφα μόνο στον πληθυντικό:

γίγαντας και γίγας, πληθυντικός μόνο γίγαντες κτλ.

Με τις δυο τελευταίες περιπτώσεις των ονομάτων οι μικροί μαθητές μας πλησιάζουν ένα πρόβλημα της νέας μας γλώσσας, την πολυτυπία, και δεν είναι άσκοπο ή άκαιρο να την αντικρίζουν τα παιδιά από τώρα. Αργότερα θα μάθουν λεπτομερέστερα για τις ειδικές συνθήκες της γλωσσικής μας ιστορίας, που εξαιτίας τους στη σημερινή μας γλώσσα, όσο κι αν πρέπει να επιδιώκεται ο περιορισμός της πολυτυπίας ή και διπλοτυπίας, «απόλυτη μονοτυπία», για να αναφέρω τα ίδια τα λόγια του Μανόλη Τριανταφυλλίδη, «ούτε είναι ανάγκη ούτε μπορεί να επικρατήσει» (Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής) σελ. κδ').

Εδώ τελειώνει το κυρίως μάθημα. Πρέπει να τονιστεί ότι σε κάθε περίπτωση προσπαθούμε να θυμούνται τα παιδιά αρκετά παραδείγματα και μάλιστα με μια φράση. Όχι ονόματα μεμονωμένα. Έτσι γίνεται λιγότερη διάσπαση της γλώσσας για χάρη της Γραμματικής.

Στο τέλος δείχνουμε στα παιδιά πάνω στον πίνακα της τάξεως — όταν δεν υπάρχει στο βιβλίο τους ή δεν έχουμε εμείς πολυγραφημένο — ένα διάγραμμα του μαθήματος που διδάξαμε (βλ. τη σελ. 367). Στον πίνακα αυτόν έχει ο μαθητής εποπτικά την κλίση των αρσενικών, ένα κεφάλαιο — όπως συμβαίνει και με άλλα κεφάλαια της Γραμματικής — με πολλά παράλληλα στοιχεία, δηλαδή στοιχεία χωρίς πολλές εσωτερικές σχέσεις.

Τα παιδιά είναι σκοπιμότερο να μαθαίνουν την κλίση ενός σχηματιστικού παραδείγματος και όχι τον κανόνα. Αντί λ.χ. να μαθαίνουν πώς κλίνονται τα ισοσύλλαβα προπαροξύτονα σε -ας, είναι πρακτικότερο να μαθαίνουν πώς κλίνεται ο φύλακας. Επίσης πρέπει να τονιστεί ότι ο πίνακας αυτός συντάσσεται, για να δει το παιδί ανακεφαλαιωμένα όσα σε συνεργασία με τον καθηγητή του ανακάλυψε, και όχι για να τον απομνημονεύσει.

Η Γραμματική άλλωστε δεν είναι ένα βιβλίο που το διαβάζει ο μαθητής για να το μάθει — και μετά να το εγκαταλείψει — αλλά για να μάθει να βρίσκει σ' αυτό τη λύση των γραμματικών αποριών του.

Στο τέλος δίνουμε για το σπίτι μερικές ασκήσεις. Ενδεικτικά αναφέρονται οι ακόλουθες, από τις οποίες μπορούμε να εκλέξουμε 2-3. (Μερικές παρόμοιες ασκήσεις δίνουμε κατά την πορεία της διδασκαλίας, καθώς συνεργαζόμαστε με τα παιδιά. Βλέπε και «Κείμενα και Ασκήσεις» σελ. 56, 58, 65).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Να σχηματιστούν φράσεις με τα ακόλουθα ουσιαστικά στη γενική και αιτιατική ενικού ή πληθυντικού:

διαβάτης, αντίλαλος, συγγραφέας, Τριαντάφυλλος, συγγενής.

2. Να συμπληρωθούν οι παρακάτω φράσεις με ουσιαστικά στην κατάλληλη πτώση από όσα δίνονται στην παρένθεση (συγγραφέας, πρόσφυγας, τεχνίτης, γονιός).

Πολλοί Κύπριοι είναι σήμερα...

Αυτό το βιβλίο είναι έργο ενός μεγάλου...

Οι... χαίρονται για την πρόοδο των παιδιών τους.

Τα εργαλεία βοηθούν πολύ τους... στη δουλειά τους.

3. Πώς θα φωνάξουμε τον ταχυδρόμο, το γαλατά, το Φίλιππο, τον Πέτρο, το ναύαρχο, τον αδερφό.

4. Να γραφούν στον πληθυντικό όσα ονόματα είναι στον ενικό, και το αντίστροφο: ο τάφος του ήρωα, οι γιοι των παπάδων, ο γραμματέας του εισαγγελέα, οι συγγενείς του γείτονα.

5. Να σχηματιστούν φράσεις με τα ακόλουθα σύνολα των λέξεων: γιος - γείτονας - γεωργός, μόχθος - άνθρωπος - συγγραφέας, εργάτης - μηχανικός - αυτοκινητόδρομος, ποιητής - στίχος - καημός.

(Παράδειγμα: στρατιώτης - δρόμος - στρατηγός : ο στρατηγός έδωσε διαταγή να συνεχίσουν οι στρατιώτες το δρόμο τους.)

6. Από το κείμενο «Ο Παναγής» να κατατάξουν το παιδιά σε στήλες κατά κατηγορίες όλα τα αρσενικά ουσιαστικά του κειμένου (ανισοσύλλαβα σε -ας, ισοσύλλαβα σε -ας, διπλόκλιτα κτλ.).

7. Από το βιβλίο των Νέων Ελληνικών ένα χωρίο 5-6 στίχων να ξαναγραφεί με μετατροπή – όπου το επιτρέπει το νόημα – των αρσενικών ουσιαστικών από ενικό σε πληθυντικό και το αντίστροφο.

8. Πώς θα γράφαμε την ακόλουθη φράση, αν δε μιλούσαμε για ένα αλλά για δυο πρόσωπα: «Ο ιδιοκτήτης αυτού του πύργου, που είναι διάσημος συγγραφέας, ήταν ως πέρυσι γείτονας μας»;

Τέλος παραπέμπονται τα παιδιά στους σχετικούς παραγράφους της Γραμματικής στα κεφάλαια : Κλίση αρσενικών, Ιδιόκλιτα, Διπλόμορφα και Διπλοκατάληκτα, §§ 133-147, 167, 169, 170.

ΔΙΑ. ΕΝΟΤΗΤΑ «ΚΛΙΣΗ ΑΡΣΕΝΙΚΩΝ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΩΝ»

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Κατά- λήξεις	Ισοσύλλαβα ή Ανισοσύλλαβα	Ίδιες καταλήξ.	Κα- τάλ Γεν Πλ ηθ υντ	Μετακίνηση βασικού τόνου	Ιδιόκλ. (=με δική τους κλίση)	Διπλο- καταλ. (=με διπλ. πληθ.)	Διπλό- μορφα (=με δυο τύπους)
-α	ισοσύλλαβα και ανισοσύλλαβα	ΕΝΙΚΟΣ Γενική Αιτιατ. Κλητ.		- ισοσύλλαβα δισύλλαβα σε -ίας, προπαροξύτ. Γεν. πληθ. μηνών, ταμιών, αρχόντων -ανισοσύλλαβα παροξύτονα, προπαροξύτ. Πληθυντικός ρηγάδες, πρωτοπαπάδες	σε -έας δεκανέας -είς	-	γέροντας και γέρος γέροντες και γέροι γίγαντας και γίγας γίγαντες κ.ά.
-η	ισοσύλλαβα και ανισοσύλλαβα	ΠΛΗΘ. Ονομαστ. Αιτιατ. Κλητική	-ων	-ισοσύλλαβα γενική πληθυντικού εργατών -ανισοσύλλαβα προπαροξύτονα πληθυντικός φουρνάρηδες	ευγενής -είς συγγενής -είς	-μερικά σε -της -φουρνά- ρηδες -ραίοι -νοικοκύ- ρηδες -ραίοι -δεσπότες -τάδες -τες	
-ε	ανισοσύλλ.			-	-	-	-
-ου	ανισοσύλλ.			-	-	-	-
-ο	ισοσύλλαβα	ΠΛΗΘ. Ονομαστ. κλητική		-χρόνων και χρονώ(ν) -προπαροξύτονα ενικός, γενική του εμπόρου πληθυντ., γενική αιτιατ. των εμπόρων, τους εμπόρους ΕΞΑΙΡΕΣΗ σύνθετες και πολυσύλλ. λεξ., κύρια και οικογ. ονόματα		γωνιοί- γονείς καπετά- νιοι -ναίοι	γέρος και γέροντας γέροι και γέροντες κ.ά.

ΔΙΔ. ΕΝΟΤΗΤΑ «ΚΛΙΣΗ ΑΡΣΕΝΙΚΩΝ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΩΝ»

Ο ΠΑΝΑΓΗΣ

Ο Παναγής Φωκάς, μαθητής του Λυκείου ως πριν από λίγους μήνες, είναι τώρα δεκαοχτώ χρονώ. Φέτος έδωσε εισιτήριες εξετάσεις στο Πανεπιστήμιο, στα νομικά, και όταν έμαθε πως πέτυχε, πήγε να πετάξει από τη χαρά του. Φυσικό ήταν βέβαια να χαρεί, αλλά το κακό είναι πως πήρε, όπως λένε, ο νους του αέρα και έκανε σαν να του είχαν δώσει οι καθηγητές το πτυχίο, σαν να ήταν κιόλα δικηγόρος. «Και γιατί τάχα να μείνω δικηγόρος»; έλεγε μέσα του· «με το δίπλωμα του νομικού μπορώ να γίνω δικαστής, πρωτοδίκης, πρόεδρος, αρεοπαγίτης· και αν αποφασίσω να πολιτευτώ, θα γίνω βουλευτής, υπουργός ή κάποτε —γιατί όχι— και κυβερνήτης της χώρας· και τότε όλος ο κόσμος θα μ' έχει ανάγκη κι εγώ δε θα έχω ανάγκη από κανέναν.

Από το δρόμο ακούστηκαν οι φωνές του ψαρά, του μανάβη, του γυρολόγου έμπορου, που διαλαλούσαν τιςπραμάτειες τους. Ο Παναγής αισθάνθηκε περιφρόνηση για όλους. Δε σκέφτηκε ούτε τον παππού του, που ήταν καπνοπώλης, ούτε το συγγενή του τον καφετζή, που τον χαιρόνταν όλοι για τούς πολιτικούς καφέδες του. Πλησίασε στο παράθυρο και κοίταξε ακατάδεχτα το φούρναρη, έπειτα τον παπουτσή και το ράφτη, που είχαν τα μαγαζιά τους κοντά στο φούρνο. Λίγο πιο πέρα είδε ένα σκαφτιά, που δούλευε στον ήλιο, και στον ανήφορο τον ταχυδρομικό διανομέα — όπως έλεγε τον ταχυδρόμο της γειτονιάς ο κύριος Θεμιστοκλής. «Χτύπα κι εσύ, κυρ Σπύρο τενεκετζή, τον τενεκέ σου, ψιθύρισε· μεθαύριο θα χτυπάς την πόρτα μου και θα με παρακαλείς να βοηθήσω το γιό σου να τον πάρουν υπάλληλο στην Τράπεζα· κι εσύ, γείτονα φούρναρη, κι εσύ έμπορε, που μετράς το χασέ σου, κι εσύ μαρμαρά, που ακούω το χτύπο του σκαρπέλου σου, δεν είναι μακριά ο καιρός που θα μου βγάζετε όλοι το καπέλο».

Τη νύχτα εκείνη ο Παναγής είδε στον ύπνο του κάτι παράξενο. Εκεί που καθόταν, λέει, σ' ένα θρόνο σαν άρχοντας, παρουσιάστηκαν μπροστά του πολλοί άνθρωποι της δουλειάς, εργάτες, επαγγελματίες, γεωργοί, όλοι νοικοκύρηδες, πολλοί γέροντες και οι περισσότεροι γείτονές του. Μίλησε πρώτος ο γεωργός, έπειτα ο ράφτης, ο χτίστης, ο κουρέας : «Αφέντη Παναγή, του λέει ο πρώτος, μάθαμε πως όλοι σ' έχουν ανάγκη κι εσύ δεν έχεις ανάγκη από κανέναν· ήρθαμε λοιπόν να σου πούμε πως, αφού δε μας χρειάζεσαι, εμείς σε αποχαιρετούμε».

Τότε βρέθηκε τάχα ο Παναγής ολομόναχος πάνω σ' ένα τεράστιο πτυχίο, που σαν απέραντο σεντόνι έφτανε ως τον ορίζοντα και τίποτε άλλο δε φαινόταν. Τουρτούριζε, πεινούσε, μα κανέναν δεν ήταν εκεί να τον βοηθήσει. Ο Παναγής ξύπνησε τρομαγμένος. Από κείνη τη στιγμή κατάλαβε πως είχε ανάγκη όλο τον κόσμο και όλο τον κόσμο τον αγάπησε.

(«Η Γλώσσα μου» 1963, σελ. 82. Διασκευή)

Εισηγήσεις, Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΑΠΟ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ, Η ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ, ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ. ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΕΩΣ, ΕΘΝΙΚΟΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ, ΑΘΗΝΑΙ, 1976